

5. Дзюба Т. Відтворення англійських інтенсифікаторів якісної ознаки українською мовою / Т. Дзюба // Нова філологія. – 2009. – № 4. – С. 65–71.
6. Наконечна Ю. С. Концептуалізація негативних емоцій в американському віршованому дискурсі для дітей / Ю. С. Наконечна // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 51. – Філологічні науки. – С. 210–214.
7. Підмогильний В. П. Місто : [роман]. Оповідання / В. П. Підмогильний – К. : Дніпро, 2004. – 384 с. – (Література в школі).
8. Підмогильний В. П. Невеличка драма: [роман]. Повісті / В. П. Підмогильний. – Дніпропетровськ : Промінь, 1990. – 326 с.
9. Романов Д. А. Языковая репрезентация эмоций : уровни, функционирование и системы исследований (на материале русского языка) : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.01, 10.02.19 / Д. А. Романов. – Тула, 2004. – 496 с.
10. Семенюк О. А. Семантична структура речень із предикативами емоційного стану в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. А. Семенюк. – Івано-Франківськ, 2005. – 20 с.
11. Шаховский В. И. Эмоции : Долингвистика, лингвистика, лингвокультурология / В. И. Шаховский. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 128 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кость Ірина Ярославівна – аспірант кафедри української мови Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Наукові інтереси: емотиологія, лексикологія, фразеологія української мови.

СТИЛІСТИКА ОСОБОВОГО ІМЕНІ В УКРАЇНСЬКІЙ САТИРИКО-ГУМОРИСТИЧНІЙ ПРОЗІ

Людмила КРИЧУН (Кіровоград)

У статті здійснено спробу узагальнити стилістичне навантаження особового імені в тканині українського сатирико-гумористичного роману. Розглянуто найпримовистіші випадки онімного текстотворення, встановлено загальні стилістичні функції особового імені в прозі заявленого жанру.

Ключові слова: ономастика, літературна ономастика, особове ім'я.

An attempt to generalize the stylistic connotation of the personal name in the frame of Ukrainian satiric humorous novel is made in this article. The most eloquent cases of onimic text and content formation are considered, general stylistic functions of the personal name in prose of the declared genre are discovered.

Key words: onomastics, literary onomastics, personal name.

Ономастичні студії в Україні були започатковані ще Іваном Франком, а свій поступ розгорнули в середині ХХ століття через титанічні зусилля К. К. Цілуйка. Розпочавшись на топонімічних дослідженнях, українська наука про власні назви згодом перейшла до антропоніміки. Значно повільніше в Україні розвивалася літературна ономастика.

Кінець ХХ століття в літературній ономастиці сформував відому ономастичну школу професора Юрія Карпенка, фундаторами якої не лише описувалися, а й групувалися лінгвальні засоби, які сприяли прочитанню тексту художнього твору. З-поміж імен представників цієї школи С. С. Аксенов, Е. В. Боева, Л. М. Буштян, О. Б. Іванова, І. О. Мариненко, С. Г. Мисик, І. В. Мурадян, С. А. Нагачевська, Т. Д. Суслова та ін.

Ономастичне вивчення української художньої літератури спостерігалось на різножанрових текстах: у фольклорі (Н. М. Журавльова, Н. С. Колесник), в історичних романах (В. М. Галич, Л. О. Белей, Т. Б. Гриценко, М. Р. Мельник) тощо.

Лінгвістичному аналізу сатиричного тексту присвячено чимало праць дослідників: О. І. Єфимов, Р. У. Таїч, О. С. Бушмін, М. В. Карпенко, В. С. Вельмешова та ін.

Оскільки досі не робилися жодні узагальнення місця та ролі особових імен літературних персонажів у творах споріднених жанрів, то й **актуальність** нашого дослідження не викликає сумнівів.

Метою публікації є встановлення стилістичного навантаження особових імен персонажів української сатирико-гумористичної прози. Для спостережень та узагальнень нами були обрані романи О. Черногуза "Аристократ із Вапнярки", "Претенденти на папаху", С. Гуцала "Позичений чоловік", "Приватне життя феномена", П. Загребельного "Левине серце", В. Нестайка "Тореадори із Васюківки".

Для досягнення цієї мети ставимо такі завдання:

1) установити місце та роль антропоніма у створенні гумористичного, сатиричного чи комічного художнього образу;

2) визначити типові та індивідуально-авторські особливості найменування літературних персонажів сатирико-гумористичних романів українських письменників.

Якщо розглядати особове ім'я з погляду доантропонімного, власне-антропонімного та відантропонімного значення, то варто зазначити, що така градація застосовувана лише для літературного оніма, адже, як стверджує переважна більшість дослідників (В. А. Никонов, О. В. Суперанська, А. В. Суслова та ін.), значення імені взагалі непотрібне. Більше того, "з моменту, коли будь-яке слово стає особовим ім'ям, воно починає втрачати своє значення до того часу, аж поки взагалі переставє означати будь-що" [3, с. 83]. В українському сатирико-гумористичному романі ця модель несе особливе стилістичне навантаження, хоча ім'я, на думку В. М. Михайлова, "не етимологізується" [4, с. 106], тобто його доантропонімне значення тепер зводиться до мінімуму. Це означає, що в художньому тексті на перший план виносяться відантропонімна семантика імені, пізнати яку можна лише в контексті.

У всіх досліджуваних творах заявленого жанру трапляються застарілі імена, як-от: Одарка, Хома, Христя, Явдоха, Опанас, Секлета, Явтух, Оксен, Гордій – у романах С. Гуцала; Дем'ян, Варфоломій,

Юхим, Прокіп, Хвенька, Векла, Параска, Одарка, Манька, Грунька – у П. Загребельного; Євграф, Євмен, Філарет, Филімон, Мотря, – у О. Черногуза; Варава, Салімон, Стьопа, Гриша – у В. Нестайка. Фактично кожен із зазначених онімів вживається не стільки для власне-номінації особи-носія, скільки задля її характеристики.

Проспостерігаймо, як це відбувається в різних авторів. Наприклад, особове ім'я Хома (головний герой романів Є. Гуцала), очевидно, було обране письменником через свою етимологію (Хома – від давньоєврейського, що означає близнюк), адже носій цього імені й насправді своєрідний чоловік-близнюк, один на дві сім'ї: *"Не дивись на мене, Хомонько, як собака на висівки... Трохи поживеш у Одарки Дармограйхи, тебе не убуде, а в нашій хаті прибуде"* [1, с. 18].

Олег Черногуз, нарікаючи свого головного героя іменем Євграф, ймовірно, провів ретельну пошуково-відбіркову роботу. На таку думку нас наштотує етимологія оніма Євграф: грецьке "eu – добре і graphō – пишу, зображую" [6, с. 51], бо носій цього імені працює на посаді секретаря-референта "Фіндіпошу", фактично виконуючи роботу писарчука, при цьому за кожної зручної нагоди не забуває наголосити на своєму вмінні гарно (каліграфічно) писати. До того ж існує омофон до такої власної назви, і ця звукова спорідненість лексем призводить до створення каламбуру, що виступає також і своєрідною характеристикою самого носія оніма: *"Євграф. – Він вимовив ім'я так, щоб воно прозвучало як титул – "я граф"... – Ви є граф?... – Так, Євграф! Гукнув йому на вухо Сідалковський, але його вигук прозвучав: "Так, я граф!"* [7, с. 9].

Цікавим у стилістичному плані є й ім'я Кирик – науковець Кирило Кнюх із аналізованої діалогії О. Черногуза. Така форма особового імені використана автором як спосіб називання особи, що вже давно закінчила школу, але так і не вийшла з пори дитинства. Тож зазначений демінутив автор увів до художньої тканини сатиричного роману з метою створення іронії чи відвертого сарказму: *"У школі Кнюх вчився погано... Кирикові довелося закінчувати вечірню школу, бо денна засліплювала його своєю блискавичною програмою, у вечірню ж його взяли "для плану", а випустили "для галочки"* [7, с. 574].

Всеволод Нестайко цілком логічно обгрунтовує введення до свого твору дивакуватого, на перший погляд, імені одного з головних персонажів: *"То він так сам себе називав, коли йому лише півтора року було. Чи то воно, пискля мале, хотіло сказати: "Я – Ваня", чи то "Іван" у нього так прозвучало (бо насправді його Іваном звати), але причепилось оте "Ява" до нього, як реп'ях до собачого хвоста"* [5, с. 15]. Авторське твердження, що Ява – це не острів в Індійському океані, не вичерпує змістових конотацій цього антропоніма.

Поруч із застарілими іменами в текстах досліджуваних творів трапляються також різного роду новотвори, які так само вибудовують самобутній ореол навколо образу носія. Так, у романі П. Загребельного "Левине серце" вживається онім Рекордист і демінутив від нього Рекордя: *"...обліковець тракторної бригади Іван Іванович Несвіжий здумав назвати свого сина Рекордистом. Ясна річ, хлопець ріс під суцільний регіт. І все ж відплатив запопадливому батечкові за своє ім'я. Ледащо на весь район. Тільки й знає: мотоцикл, горілка, дівчата, полювання, кабани, комбінації..."* [2, с. 12]. Логічно буде в цьому контексті пригадати роздуми про доантропонімне значення імені. Якраз завдяки доантропонімній семантиці онім Рекордист стає яскравим саркастичним елементом художнього сатиричного тексту, виконуючи при цьому чітко виражені емоційно-експресивну та характеризувальну функції.

У сатиричній прозі О. Черногуза натрапляємо на ім'я Масик. До того ж це явно штучно перейменованний персонаж: *"Ім'я Панчішка мав грізне – Георг. Але воно йому не пасувало, як штани огрядній жінці. Мабуть, тому йому дали інше – Масик... Дружину Масика звали Майоліка"* [7, с. 68].

Не менш своєрідним є й ім'я Варава, яке фіксується в романі Всеволода Нестайка. Номен, що перегукується з іменем розбійника, розіпнутого поряд з Ісусом Христом, перебирає на себе певні семантичні навантаження першоджерела. Проте за характером дід Варава – принциповий, справедливий, твердий та водночас і люблячий чоловік. Майже очевидно, що таке протиставлення характерів однойменних героїв створює завдяки контексту комічний ефект.

Власні імена сатиричних чи гумористичних персонажів не лише характеризують сам художній образ, а й виконують у романах функцію створення тла літературного героя. Йдеться як про способи номінації персонажів, так і про функціонування інших онімів у мовленні цих осіб. Наприклад, улеслива Мартоха з діалогії Є. Гуцала, називаючи свого чоловіка пестливою формою імені, аж ніяк не характеризується в цій ситуації позитивно. Це швидше авторський прихований сарказм: *"Давно, либонь, сидиш на цепку, Хомонько мій дорогий", – озвалась голосом плюским, як витіпаній негодою колосок"* [1, с. 253].

Або ситуація з роману "Тореадори із Васюківки": коли Павлуша відійшов від хлопчачих пригод, подружившись з Ганею Гребенючкою, Ява не витримав такої "зради" і почав називати Павлушу Іудою. Відапелативне значення цього антропоніма прозоре. А невідповідність істинних обставин із підозрілими думками Яви виявилися комічними й дотепними: *"У мене всередині все клекотіло, як борщ у горщику. Ах ти ж перевертню, зраднику нещасний! Кинув мене, дальтоніка, а сам подався в художники, у живописці. (...) Ах ти ж Іуда! Іуда Завгородній! Тільки так я зватиму тебе відтепер"* [5, с. 297]. І справді, Ява ще не

раз назве свого товариша таким іменем. У тексті цей онім знаходить нові змістові доповнення: "Щоб у того Іуди від заздрощів у носі засвербіло"; "Піймали ми колись із Павлушею, тобто з Іудою, в лісі пугутькало і випустили під час лекції" [5, с. 297].

Отже, особові імена, уживані в досліджуваних сатирико-гумористичних романах української літератури, є засобом характеристики носія та мовця, вираження авторського ставлення до поіменованої особи, структурною частиною тексту, а також інколи єдиною особливою деталлю художнього образу. І якщо дитяча проза Всеволода Нестайка все-таки тяжіє до відповідних форм особових імен, то, з дозволу сказати, доросла сатирична проза містить увесь відомий в українському антропоніміконі спектр форм і варіантів та варіацій такої власної назви.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гуцало С. П. Позичений чоловік. Приватне життя феномена : [роман-диалогія] / Євген Гуцало. – К. : Рад. письменник, 1982. – 711 с.
2. Загребельний П. А. Левине серце: [роман] / П. А. Загребельний. – К. : Рад. письменник, 1978. – 327 с.
3. Коваль А. П. Життя і пригоди імен / А. П. Коваль. – К. : Вища школа, 1988. – 240 с.
4. Михайлов В. Н. Роль ономастической лексики в структурно-семантической организации художественного текста // Русская ономастика : сб. науч. трудов – Одесса : ОГУ, 1984. – С. 101–109.
5. Нестайко В. З. Тореадори з Васюківки : трилогія про пригоди двох друзів: Для середнього шкільного віку / В. З. Нестайко / [передмова Б. Й. Чайковського]. – 5-е вид. – К. : Веселка, 2000. – 437 с.
6. Скрипник Л. Г. Власні імена людей : словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. – К. : Наукова думка, 1986 – 308 с.
7. Черногуз О. Ф. Аристократ із Вапнярки. Претенденти на папаху : [сатирична диалогія] / О. Ф. Черногуз. – К. : Дніпро, 1986. – 784 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кричун Людмила Петрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, декан факультету філології та журналістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: ономастика, літературна ономастика, антропоніміка.

МОВНІ ЗАСОБИ КОМІЧНОГО У МОВІ ЖУРНАЛУ «ПЕРЕЦЬ» (ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Олена КУЗЬМИЧ (Луцьк)

Стаття стосується мовних засобів комічного у мові журналу «Перець». Розглянуто лексичний і фразеологічний аспект цих засобів. Проаналізовано типові лексичні одиниці.

Ключові слова: лексика, лексичні одиниці, засіб гумору.

The article deals with the means of humor in of Ukrainian magazine «Perets». Lexical and phraseology aspect this units are proposed. The typical lexical unit are analyzed.

Key words: vocabulary, lexical units, means of humor.

На сучасному етапі розвитку мови мовні засоби комічного ще не дістали достатнього вивчення. Найвиразніше спеціалізовані відтворення комізму ситуації мовні знаки проаналізовані такими дослідниками, як Т. О. Буйницька [1], П. П. Плющ [3], С. І. Походня [5], Б. Г. Пришва [6], А. А. Щербина [11], Н. Хорош [9], В. Чабаненко [10].

Особливо мало дослідженими вони виступають у мові засобів ЗМІ. Останнє стосується й аналізу мовних засобів комічного у мові українського гумористичного журналу «Перець». Тому дослідження мовних комічних засобів у цьому виданні належить до актуальних у мовознавстві.

Мета роботи полягає в аналізі мовних засобів комічного в мові журналу «Перець».

Завдання роботи:

- 1) проаналізувати мовні засоби комічного в мові журналу «Перець»;
- 2) виділити найтипівіші лексичні одиниці, які створюють словесний комічний ефект.

До лексичних засобів створення комічного ефекту в мові журналу «Перець» можна віднести багатозначність слова – наявність у семантичній структурі мовної одиниці двох або більше значень, тобто віднесеність її до двох чи більше об'єктів позначення. Полісемія – це органічна властивість людської, природної мови, яка, з одного боку, відображає характер і хід пізнання та «мовного освоєння» дійсності шляхом асоціативних процесів, а з другого, – є свідченням схильності мислення і мови до її економічної систематизації, тенденції до позначення нескінченного світу відносно обмеженою кількістю матеріальних мовних оболонок [8, с. 465].

Конкретне стилістичне значення полісемічної лексеми визначається її сполученням з іншими словами, тобто в контексті, або ж увиразнюється певною ситуацією мовлення. У кожному окремому контексті багатозначне слово має сприйматись тільки в одному значенні. Виняток становлять випадки, коли мовець з певною комунікативною метою затіює справжню суть висловлювання або свідомо надає йому гумористичного, подекуди навіть каламбурного значення [2, с. 157], напр.: *У процесі передвиборної боротьби з'ясувалося: найнадійніша платформа – у кандидата від залізничників* (Юрій Шанін – 1990, № 9, с. 8).

Багатозначність слова як засіб комічного використовується у такий спосіб: в одному контексті зводяться вільне і стилістично зв'язане значення, напр.: поєднання вільного значення слова «йти», яке